

Frimärket som här visar en ståtlig Gustav Vasa gavs ut 1987. Det sägs att kungen hade en enorm arbetskapacitet som fick omgivningen att förundras. Både dagar och nätter arbetade han outtröttlig i sin skrivkammare, sysselsatt med att bland annat skriva mängder med brev till sina ämbetsmän ute i riket. Gustav Vasa hade ett finger med i det mesta som rörde landets intressen, och genom den utbyggda fogdeorganisationen hade han också god insyn i sina undersåtars göranden.

GUSTAV VASA

– DEN MODERNA SVENSKA STATENS GRUNDARE

av Carl-Henrik Larsson

Den 6 juni firar vi i år den svenska nationaldagen som en helgdag för första gången. Samma dag 1523 valdes Gustav Vasa till Sveriges kung. Huruvida det är denna händelse vi firar eller 1809 års regeringsform som också antogs den 6 juni, låter vi vara osagt, men här kommer i alla fall den spännande historien om Gustav Vasa.

Under Gustav Vasas regeringstid (1523–60) genomgick Sverige en hel del förändringar. Genom reformationen och protestantismens införande krossades den katolska kyrkans inflytande, vilket

stärkte Gustav Vasas maktposition. Genom att göra Sverige till arvrike säkrade han också sina ättlingars rätt till kronan.

Gustav Eriksson Vasa (1496–1560) tillhörde från födseln en av Sveriges mäktigaste fa-

miljer. Vasaätten hade från början varit Kalmarunionen trogen, men när Gustav Vasas farfar Johan Kristersson gifte sig med en syster till riksföreståndaren Sten Sture d.ä., Birgitta Gustafsdotter Sture,

Detta frimärke från 1941 visar när de båda reformatorerna Olaus och Laurentius Petri överlämnar den första helöversatta svenska bibeln till Gustav Vasa, även kallad för Gustav Vasas bibel. Pojken som står bredvid den sittande Gustav Vasa är hans äldste son Erik (XIV). Det var han som ärvde tronen efter faderns död 1560. Han fängslades 1568 av sina yngre halvbröder Johan och Karl, och enligt traditionen dog han 1577 genom att ha ätit förgiftad ärtsoppa.

så drogs ätten över till den unionsfientliga sidan.

Kristian II blir svensk kung

Sverige hade sedan slutet av 1300-talet varit med i den nordiska trestatsunionen, även kallad Kalmarunionen. Unionen som styrdes från Danmark fick med tiden allt fler motståndare i Sverige. De unionsfientliga ansåg bland annat att de danska styrelsemetoderna var allt för brutala.

Sten Sture d.ä. lyckades för en tid hålla Sverige utanför unionen, efter att han besegrat en dansk armé understödd av unionsvänliga svenskar vid slaget på Brunkeberg 1471.

När Kristian II blev dansk kung 1513 gjorde han allt i sin makt för att få in Sverige i unionen igen. Han anföll Sverige och efter upprepade attacker besegrades svenskarna under Sten Sture d.y:s ledning på Åsundens is i Västergötland.

Vägen till Sveriges tron låg öppen för Kristian II och den 4 november 1520 kröntes han till Sveriges kung i Stockholm.

Händelserna som därefter följde är det som vi känner till som Stockholms blodbad. Bland dem som avrättades där var Gustav Vasas far Erik Johansson.

Gustav Vasa i fängelse på Jylland

Som artonåring kom Gustav Vasa till Sten Sture d.y:s hov.

Denna frimärksutgåva från 1972 visar ett dalermynt från 1547 på vilket Gustav Vasa är porträtterad. Gustav Vasa var Sveriges regent i 37 år. Den enda svenska regent som har suttit längre är Gustav V som var kung i 43 år.

Det var vanligt att barn och ungdomar ur det högre samhällsskiktet skickades till hovet, för att de där skulle få träning i allehanda ting.

När kriget mot Kristian II bröt ut deltog Gustav Vasa i striderna, och det sägs att han gjorde mycket bra ifrån sig.

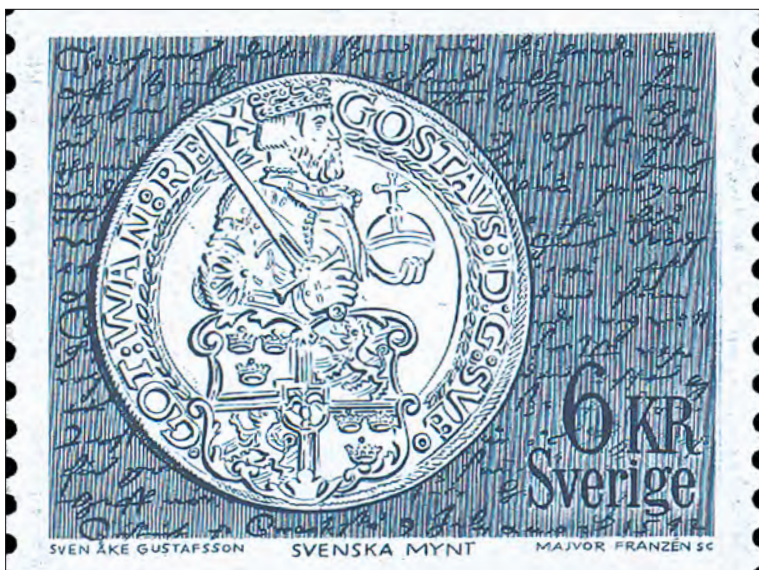
Men i oktober 1518 hamnade Gustav Vasa i dansk fångenskap. Tillsammans med fem andra svenskar lämnades han

som gisslan till Kristian när han och Sten Sture d.y. skulle förhandla med varandra.

Detta kanske låter märkligt ur ett nutida perspektiv, men under medeltiden var det vanligt att man lämnade ut några av sina egna män till fienden som en sorts säkerhet när man skulle förhandla.

Kristian II utnyttjade svek-

forts sid 46.

Denna frimärksutgåva från 1921 gavs ut med anledning av att det var 400 år sedan frihetskriget bröt ut. Gustav Vasa var tvungen att hyra fartyg och legosoldater i Lübeck för att kunna besegra danskarna under detta frihetskrig. Kriget blev ytterst kostsamt och det dröjde många år innan lånet hade återbetalts.

forts från sid 45.

fullt situationen, och lät föra bort Gustav Vasa till Kalö slott på östra Jylland, där han hölls fångslad under nästan ett år.

Den blivande kungens återkomst

Slottsherren på Kalö och hans folk beordrades under hösten 1519 att ansluta sig till Kristian i Skåne. I den röra som uppstod inför danskarnas avfärd, lyckades Gustav Vasa fly från slottet för att slutligen hamna i den rika staden Lübeck, från vilken Hansan försåg stora delar av östersjöområdet med varor.

Våren 1520 ansåg Gustav Vasa att det var läge att återvända hem till Sverige, som var hårt ansatt av Danmark. Han landsteg utanför Kalmar som då var belägrat av danskarna.

Gustav Vasa lyckades ta sig in i staden där han försökte övertala dess försvarare att hålla ut. Då ingen ville lyssna på den då ganska okände Gustav Vasa, såg han sig nödsakad att ta sin tillflykt till Rävsnäs gård i Södermanland, vilken var i faderns ägo.

Innan Gustav Vasa hann fram till gården nåddes han av budet att Stockholm hade ka-

pitulerat, och att Kristian utsetts till Sveriges kung. Först en tid senare fick han vetskap om att fadern blivit avrättad.

Gustav Vasa flydde vidare från Södermanland till Dalarna, och julen 1520 nådde han Mora. Men precis som i Kalmar möttes han även här med stor skepsis.

Efter det misslyckade besöket i Mora beslöt sig Gustav Vasa för att försöka ta sig över den norska gränsen, men innan han nådde fram lyckades ett par utsända skidlöpare från Mora hinna ikapp honom. Befolkningen i Mora hade tänkt om och i januari 1521 valdes Gustav Vasa till Dalarnas hövitsman.

Det som sedan följde är det som i svensk historieskrivning kallas för befrielsekriget. Gustav Vasa vann med tiden allt fler landskap över på sin sida. Befolkningen var trött på Kristian II:s grymma styre och i Gustav Vasa såg de räddaren i nöden.

Gustav Vasa blir svensk kung

I april 1521 vann Gustav Vasa och hans bondearmé på ett par tusen man, den första riktiga segern när de vid Västerås lyckades besegra en dansk här.

Danskarna tvingades under de följande månaderna tillbaka på bred front, och i augusti samma år valdes Gustav Vasa till Sveriges riksföreståndare.

Endast Stockholm, Älvsborg, Kalmar och de finländska kustfästningarna var vid denna tidpunkt kvar att befria, men för att klara detta var Gustav Vasa tvungen att ha en flotta samt yrkeskrigare, vilket han inte hade.

I detta ärende vände sig den blivande kungen till Lübeck, som mer än gärna lånade ut både fartyg och manskap mot en stor summa pengar. Det hela blev en mycket kostsam historia för svensk del, och det skulle ta många år att betala av lånet till Lübeck.

Med fartyg och yrkessoldater i sin tjänst kunde Gustav Vasa slutligen helt innesluta Stockholm, och det dröjde då inte länge förrän stadens försvarare kapitulerade.

Den 6 juni 1523 valdes Gustav Vasa till svensk kung, vilket skedde i Strängnäs, och på midsommarafton tågade han in i den befriade huvudstaden.

Stor del av dagens Sverige inte svenskt 1523

Sverige saknade under Gustav Vasas tid vid makten en del av de landskap som vi idag förknippar som svenska. Bohuslän, Jämtland och Härjedalen var norskt land, medan Skåne, Halland, Blekinge, och Gotland tillhörde Danmark. Finland var däremot svenskt.

När det gäller befolkningmängden översteg den inte en miljon, och över nittio procent av befolkningen levde av jordbruk, boskapsskötsel och fiske.

Städerna var minimala med nutida mått mätt och Stockholms befolkning uppgick endast till ett par tusen invånare.

Flertalet av stadsborna var antingen köpmän eller hant-

verkare som efter sina yrken var förenade i skrän.

Reformationen

Gustav Vasa såg i reformationen – den kyrkliga omställningsrörelse som utgick från Martin Luthers Wittenberg – ett verktyg att krossa kyrkans makt, samtidigt som staten kunde dra in ekonomiska medel. Fick staten in pengar kunde man betala tillbaka det enorma krigslån som Gustav Vasa tagit i Lübeck för att bekosta kriget mot Kristian II.

Reformationens främsta representanter i Sverige var Laurentius Andreae och Olaus Petri. Dessa båda reformatorer skyndade på processen att försvenska kyrkoordningen, och 1526 utgavs för första gången Nya Testamentet på svenska.

Den första helöversatta bibeln på svenska, det vill säga både Gamla och Nya Testamentet, utkom inte förrän 1541. Det är denna bibel som kallas för Gustav Vasas Bibel, och den kom att ligga till grund för svenska bibelutgivningar under lång tid framöver.

År 1526 bröt Sverige helt med påven i Rom, och vid riksdagen i Västerås året därpå genomdrev Gustav Vasa förslaget att staten skulle överta kyrkans egendomar. Kyrkornas silver samt deras klockor beslagtogs under de kommande åren till många människors förtret.

Påvens makt var bruten och Gustav Vasa hade stärkt sin makt på dennes bekostnad.

Sverige blir arvrrike

Gustav Vasa brukar kallas för den moderna svenska statens grundare. Genom att bryta ut Sverige ur unionen och sedan frigöra landet från påvens inflytande, skapade Gustav Vasa ett självständigt rike med en fast statsförvaltning som grund. Statsapparaten omorganiserades, och via det utbyggda fogdeväsendet hade kungen insyn i det mesta som skedde ute i landet.

Gustav Vasa lät också göra

På detta frimärke utgivet 1999 kan läsaren se Gustav Vasa avbildad på ett dalermynt präglat 1540. Samma år som detta mynt präglades genomdrev Gustav Vasa att Sverige blev ett arvrrike.

Sverige till ett arvrrike. Detta skedde vid ett möte i Örebro 1540. Då fick den svenska adeln lova Gustav Vasa och hans efterkommande evig trohet.

Det var inte alla som uppskattade kungens sätt att styra landet. Gustav Vasa ställdes under sin tid vid makten inför en mängd uppror, men det som kom att ställa till mest förtret för kungen var Dackefejden.

Dackefejden

Bönderna i gränstrakterna mellan Småland och Blekinge (det senare var då danskt) hade under långa tider bedrivit handel med varandra. Staten krävde nu att de småländska bönderna istället skulle förse Kalmar med varor. Detta hörsammades emellertid inte av bönderna.

Gustav Vasa såg handeln som ett hot mot de svenska intressena i regionen, och uppmanade fogdarna i området att de skulle sätta stopp för handeln. Smälänningarna var dock beredda att kämpa för sin sak.

Sommaren 1542 rann bägaren över och under ledning av Nils Dacke lät de småländska bönderna mörda ett antal av kungens fogdar. Nils Dacke, som tillhörde en av de mer ansedda bondesläkterna i södra Småland, fick snabbt allt fler

anhängare. De kungliga knektarna hade inte mycket att säga emot den uppretade bondehären, och i november 1542 såg sig Gustav Vasa tvingad att upprätta ett stilleståndsfördrag med Nils Dacke.

Under detta stillestånd lät Nils Dacke öppna upp handeln med Blekinge. Dessutom återinfördes den katolska kyrkoordningen i de småländska kyrkorna.

Gustav Vasa använde stilleståndet till att rusta en armé för att en gång för alla krossa Nils Dacke och hans bondehär. Gustav Vasa fruktade nämligen att hans katolska fiender på kontinenten skulle komma Nils Dacke till undsättning. Dackes plan var nämligen, precis som kungen trodde, att erövra Kalmar och på så vis öppna upp en hamn för hjälp utifrån.

I februari 1543 bröts stilleståndet när Nils Dacke anföll Kalmar. Anfallet misslyckades och istället besegrades hans bondehär vid ett slag nära sjön Hjorten.

Nils Dacke sårades svårt men överlevde. Men i augusti 1543 sköts han ihjäl vid den småländsk-blekingska gränsen, och det största upproret som ägde rum under Gustav Vasas

forts sid 48.

Reformatorn Olaus Petri (1493–1552) predikar på detta frimärke utgivet 1952. Tillsammans med Laurentius Andreea var han den främsta påskyndaren av att reformera kyrkoordningen. Hans relation till Gustav Vasa var något stormig och 1539 anklagade kungen både Olaus Petri och Laurentius Andreea för högförräderi, vilket var belagt med dödsstraff. Gustav Vasa tänkte slutligen om och de båda reformatorerna benådades och fick nytt förtroende av kungen.

kungen och blev sängliggande fram till sin död den 29 september 1560.

Begravningen ägde rum i december månad 1560 och var enormt pampig. Över femtonhundra knektar, ryttare och präster deltog i begravningsståget, som gick hela vägen till Uppsala domkyrka där kungen begravdes tillsammans med sina två tidigare fruar.

Gustav Vasa på frimärken

Gustav Vasa har figurerat på ett antal svenska frimärksutgåvor genom tiderna. Första gången var redan 1921 (Facit 153–155). Gravör var Paul Wilcke och frimärket trycktes i ståltryck.

Nästa utgåva kom 1941 och gavs ut till 400-årsminnet av Gustav Vasas bibel (Facit 328–329). Sven Ewert graverade detta frimärke som trycktes i ståltryck.

Den tredje utgåvan föreställer en silverdaler från 1547 där Gustav Vasas porträtt är avbildat. Detta frimärke (Facit 774) utgavs 1972 och graverades av Majvor Franzén. Tryckmetoden var även i detta fall ståltryck.

År 1987 utgavs ett ståtligt Gustav Vasa-frimärke (Facit 1463) i serien Konst på Gripsholms slott. Det var den nyligen avlidne mästaren Czeslaw Slania som graverade detta frimärke, och tryckmetoden här är en kombination av offset och ståltryck.

Senast Gustav Vasa förekom på en frimärksutgåva var 1999 (Facit 2106), och precis som på utgåvan från 1972 så visar frimärket lustigt nog även här en silverdaler med Gustav Vasas porträtt. Gravör den här gången var Piotr Naszarkowski, och frimärket trycktes i ståltryck. □

forts från sid 47.

tid vid makten hade därmed kuvats.

Gift tre gånger

Gustav Vasa gifte sig tre gånger och fick sammanlagt elva barn. Det första giftermålet ingicks 1531 med den då artonåriga Katarina av Sachsen-Lauenburg, och med henne fick han sonen Erik (XIV) som efter faderns död 1560 efterträdde honom på tronen.

Drottning Katarina insjuknade dock hastigt och dog 1535, men kungens sorg blev inte särskilt långvarig.

Redan året efter hennes död gifte han sig med Margareta Eriksdotter (Leijonhufvud), och med henne hade Gustav Vasa tio barn. Av dessa skulle två komma att bli Sveriges regenter, nämligen Johan (III) och Karl (IX).

Margareta avled 1551, endast trettiofem år gammal. Kort därefter gifte den 56-åriga Gustav Vasa sig för tredje gången med den blott sjuttonåriga Ka-

tarina, som var dotter till hans medhjälpare och svåger Gustaf Olofsson Stenbock. Detta äktenskap blev barnlöst, och Katarina överlevde maken med många år.

Att leva nära Gustav Vasa var nog heller inte alltid så lätt. Det sägs att han hade ett våldsamt humör vilket kunde gå ut över omgivningen på ett mycket handgripligt sätt. Till de mer positiva sidorna hörde att han besatt en stor humoristisk sida samt ett enormt gott minne.

Kungens död

I juni månad 1560 steg Gustav Vasa för sista gången fram inför rikets ständer. Detta skedde på slottet i Stockholm. Inför sina söner och församlingen lät han meddela sitt testamente. Erik (XIV) utsågs till tronföljare medan de övriga sönerna tilldelades hertigdömen. Dötrarna tilldelades en stor summa pengar som hemgift. Församlingen godkände testamentet.

I augusti 1560 insjuknade